

УДК: [1(091)-“03”+”321”](061.3)

Ольга ГОМІЛКО

**ПОВЕРНЕННЯ АРІСТОТЕЛЯ:
СВІТОВИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ
КОНГРЕС «ФІЛОСОФІЯ АРІСТОТЕЛЯ»**

(Афіни, 9–15 липня 2016 р.)

Процес ствердження постматеріальних цінностей вимагає посилення позицій розуму. Саме в цей складний та суперечливий час відбувається повернення Арістотеля, щоб навчити людство ефективно користуватися розумом — із тим, аби правильно діяти задля досягнення щасливого життя. Відродження інтересу до думки Арістотеля означає відновлення його статусу як вчителя та відмову від сприйняття його як опонента. Проведення світового філософського конгресу «Філософія Арістотеля», котрий відбувся 9–15 липня 2016 року в Греції, знаменує важливий крок у цьому процесі. Стаття не претендує на те, щоб усебічно висвітлити зміст роботи конгресу. Мета її написання — викласти власні враження від участі в конгресі та заохотити дискусію щодо нашого філософського життя.

Ключові слова: Арістотель, світовий конгрес, розум, раціональність, сучасність, філософія.

Вступ, або Чому нам потрібен Арістотель?

Сучасний світ стрімко змінює себе. Ще донедавна ця фраза означала карколомні перетворення під потужним впливом новітніх технологій, посилення глобалізації та ліберально-демократичних свобод. Зазвичай загрози світові вбачали в технократичному майбутньому як виклику традиційним гуманістичним цінностям. Утім, нинішні зміни світу виявляють себе не так у передвісниках постгуманізму чи трансгуманізму майбутнього, як у намаганні минулого зберегти себе. Брексіт, президентська компанія в США, криза ЄС, військова агресія Росії в Україні та Сирії на тлі розгулу міжнародного тероризму ІДІЛ свідчать про потужну реакційну хвилю сучасності. З острахом спостерігаємо, як зійшлися в клінчі традиційне індустріальне суспільство та нова електронна епоха. Ще зовсім недавно здавалося, що процес витіснення новітніми технологіями традиційних форм життя став незворотнім. Утім, останні події світової історії свідчать про загрозливу тінь реваншу минулого, про його намагання перешкодити людству змінюватися та вдосконалюватись у пошуках щасливого життя.

Традиційне індустріальне суспільство й далі опирається приходу постіндустріальної епохи. Як у свій час феодальний устрій чинив опір індустріальному, так індустріальний тепер не хоче змиритися з настанням нової цивілізаційної доби з її постматеріальними цінностями. Традиційні уявлення про матеріальне як засіб виживання та споживання втрачають свій культуротворчий пріоритет. Натомість цінності самовираження, свободи та демократії набувають цивілізаційної перспективи. Очевидно, що процес ствердження постматеріальних цінностей вимагає посилення позицій розуму. Адже саме йому індустріальна епоха завдячує своїм тріумфом. А тепер вона відкрито зраджує йому, тим самим реанімуючи пригнічену посиленням раціональності архаїку життя.

Саме в цей складний та суперечливий час відбувається повернення Великого Стагірита. Незважаючи на відстань у дві з половиною тисячі років, Арістотель може навчити людство ефективно користуватися розумом, аби правильно діяти задля досягнення гідного життя. Є надія, що користаючись його порадами та укріплюючи власний розум, ми зможемо подолати виклики. Бо ж Арістотель – це мислитель, вчення котрого спрямоване на конкретну практику життя. А тому звернення до нього не має хронологічних та культурних обмежень. Апелюючи до людської раціональності, Арістотель вчить нею правильно користуватися, показує її переваги у справі вдосконалення людського життя. Він також застерігає від недбалого ставлення до неї. Час захисту розуму настав. А надійнішого радника в цьому питанні, ніж Арістотель, годі шукати.

Думку Арістотеля, що всі люди за своєю природою прагнуть знати, унаочнено його життєвим досвідом. Арістотеля заслужено вважають одним із найбільш впливових та різнобічних мислителів усіх часів. Його внесок у різні галузі знань важко переоцінити. А про такі дисципліни, як-от фізика, логіка, метафізика, поетика, етика, політика чи то біологія, ми можемо говорити завдяки Арістотелю. Саме з його іменем пов'язують їх виникнення. Філософська школа, яку заснував Арістотель і яка стала відомою під назвою Лікей (або Ліцей), дає нам зразок того, як філософія може служити практиці життя. Арістотель, спираючись на думку своїх попередників про те, що знання про довколишній світ можливі, йде далі. Він доводить, що знати дійсність – означає виявляти сутності або природу конкретних речей. Це був рішучий крок. Адже й для досократиків, і для Арістотелевого вчителя Платона знання постають як уявлення про першопочаток сущого або про єдину субстанцію. Тож не дивно, що в Лікеї народилися не лише знамениті філософські ідеї, але й виникли такі звичні нам феномени, як зоопарк та ботанічний сад.

Головне, чого вчить Арістотель – це те, що філософська думка має бути корисною для життя. А це означає, що вона має виходити з його

можливостей та сприяти найповнішій їх реалізації на благо життя. Удосконалення людського розуму, на його думку, можливе через практику життя. Бо знання, відірвані від реалій повсякденності життя, нерідко стають причиною розчарувань та людських страждань. Така практична орієнтація філософії Арістотеля робить його близьким до потреб людей незалежно від історичної епохи та культурної традиції.

Наприклад, Арістотель належить до найбільш пошанованих у ісламському світі європейських мислителів. Значну кількість його творів перекладено арабською мовою. Середньовічні ісламські мислителі говорять про Арістотеля як про першого вчителя. Та й європейський світ у середньовіччі відкрив твори Арістотеля саме завдяки діалогу з арабським світом. Факт, що до дванадцятого століття Арістотель практично не був відомий латинізованому Заходу, й повернувся до нього значною мірою завдяки арабським перекладам його творів, свідчить про те, що думка Арістотеля має ресурс примирення Заходу та арабського світу. І для сучасного світу реалізація цього ресурсу вкрай важлива.

Водночас, привабливість філософського спадку Арістотеля для християнства перетворює його, за словами Томи Аквіната, на Філософа. Його твори надовго стають предметом тлумачень та коментарів схоластичної традиції. Утім, значний вплив Арістотеля на середньовічну культуру виявляє свій зворотній бік. Модерні мислителі сприймають його вже як опонента. Як пише Е. Макінтайр, «те, що приховував Арістотель, вони (модерні мислителі — О. Г.) побачили» (Макінтайр, 2002: с. 124). Тоді «сліпі оголосили про свою зрячість» (там само), оголосили середні віки Темними віками, а себе просвітниками. Утім, вийшло навпаки. Багато що в розумінні людської природи випало з їхнього поля зору. А тому «будь-яка спроба зрозуміти людську поведінку за допомогою механістичного пояснення суперечила вченню Арістотеля» (Макінтайр, 2002: с. 127). Тож не випадково модерне мислення формується у полеміці з Арістотелем. Висновком цієї полеміки можна вважати слова Б. Рассела про те, що «трудно отдать должное историческому вкладу Аристотеля. Его нынешнее влияние настолько враждебно прояснению мышления, что уже трудно вспомнить, какой важный шаг он сделал по сравнению со своими предшественниками, включая Платона, и насколько поразительным до сих пор казался бы его вклад в логику, если бы этот вклад находился в постоянном развитии, а не стал, как это было в действительности, тупиком, за которым последовало более двух тысячелетий застоя» (Рассел, 1996: с. 21).

Утім, сучасні виклики цивілізації вкотре змушують звернутися до ідей Великого Стагірита. Це необхідно зробити тому, що, як зауважує Е. Макінтайр, «ми справді володіємо подобою моралі, ми продовжує-

мо використовувати багато ключових виразів. Але ми (значною мірою, якщо не цілковито) втратили наше й теоретичне, і практичне розуміння моралі» (Макінтайр, 2002: с. 11).

Рішення ЮНЕСКО: постать безперечного універсального значення

Тож слушний час для повернення Арістотеля настав не лише через його ювілей. Як уже було зазначено, прагнення індустріального суспільства себе зберегти за рахунок зради цивілізаційного верховенства розуму зумовлено модерною версією останнього, у якій розум постає у своїй одномірній іпостасі як монополіст певного (природничо-наукового) типу знань. Для цієї традиції Арістотель став опонентом, а не вчителем. Модерна філософія з її ототожненням буття людини із одновимірним розумом залишилася сліпою до творів великого грецького мислителя про різнобічні можливості розуму. Тож відродження цікавості до думки Арістотеля означає філософське прозріння модерності, а відтак відновлення статусу Великого Стагірита як вчителя та відмову від сприйняття його як опонента.

Рішення 38-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО оголосити 2016 рік ювілейним роком Арістотеля мобілізує таку тенденцію, спонукаючи до уважнішого вивчення його філософського спадку. Низка різноманітних заходів відбулася під ювілейними гаслами. По цілому світу пройшли світові конгреси, колоквиуми, лекції. Як зазначається на сайті ЮНЕСКО, Арістотель допоміг сформувати інтелектуальне життя Європи й закласти теоретичні підвалини ідеї демократії та встановлення конституціоналізму в Європі та США. Він досі присутній у Західній цивілізації як суттєва складова її культурного спадку. Утім, його постать має незаперечне універсальне значення для всього людства (див. UNESCO). Тож не дивно, що на заходах, присвячених ювілею Арістотеля, брали участь філософи, котрі представляли різні філософські традиції та культури. Об'єднувальним стрижнем філософської думки на таких заходах стала довіра до спадку грецького мислителя як до вчителя всіх людей у їхньому стремлінні бути щасливими.

Світовий філософський конгрес «Філософія Арістотеля»

Саме такою атмосферою мені запам'ятався світовий філософський конгрес «Філософія Арістотеля», котрий відбувся 9–15 липня 2016 року в Греції. Його приймала школа філософії Афіського національного університету ім. Каподистрії. Приблизно півтисячі дослідників творчості Арістотеля, серед яких і українські філософи, були його учасниками. Конгрес у Афінах став однією з визначних філософських подій, завдяки

яким світова філософська спільнота відсвяткувала ювілейний рік Арістотеля, актуалізуючи його повернення до сучасного життя.

Крім світового конгресу в Афінах, у Греції відбувся ще один світовий філософський конгрес із назвою «2400 років Арістотеля». Його було проведено у Солоніках 23–28 травня 2016 року. Цікаво, що на цьому конгресі було оголошено про знаходження місця поховання Арістотеля. Саме до 2400-ї річниці від дня його народження з'ясувалося, що могила великого філософа – там, де він народився: у Північній Греції, у давньомакедонському місті Стагірі, відомому в наш час як село Олімпіада, розташоване неподалік від Солоніків. На центральній площі тут височіє відома монументальна статуя Арістотеля. Грецький археолог Констатінос Сісмандіс присвятив 25 років розкопкам та дослідженню цього місця. На конгресі він заявив, що немає прямих доказів, які свідчать, що це могила Арістотеля, але є вагомі свідчення на користь такої гіпотези. На жаль, українських філософів на конгресі в Солоніках не було. Тож зосереджу увагу на події, учасником котрої мені випала нагода бути.

Конгрес та бізнес

Афінський національний університет, котрий приймав конгрес «Філософія Арістотеля» 2016 року, був місцем проведення XXIII Світового філософського конгресу в 2013 році¹. І досвід останнього залишився не лише в спогадах його учасників. Організаційні напрацювання попереднього конгресу було максимально використано в проведенні Арістотелівського конгресу. Успіх конгресу 2013 року виявився в бажанні його учасників повернутися до Афін і в 2016 році. Зазвичай філософські заходи не вважають комерційно перспективними. Утім, я мала змогу вкотре переконатися, що старанно та якісно підготовлений філософський захід може перетворитися на капітал, який дає філософській спільноті можливість запропонувати суспільству привабливий проект. Маючи його, філософам набагато легше знайти охочих їх підтримати. Майже вся робота конгресу 2016 року (починаючи з дизайну програми конгресу) нагадувала про минулий. Тож можна здогадатися, що це суттєво зменшило затрати на його проведення. Хтось дорікне, що в таких повтореннях можна вбачати брак креативності та новизни. Але ми прагнемо відвідувати цікаві та гарно організовані філософські заходи. Тож якісь повторення, впізнані в перебігу цього конгресу, перетворювалися на відтворення гарних вражень. А попередній досвід участі в конгресі давав можливість якнайповніше охопити події, котрими конгрес-2016, як і конгрес-2013, був дуже насичений. Не

¹ У цьому заході я також брала участь, про що мала нагоду опублікувати статтю (див. Гомілко, 2013).

полінувались організатори навіть виготовити ювілейні футболки з зображенням логотипу конгресу, а учасники їх активно розкупували й собі на згадку, і як гарний сувенір. Як завжди, упродовж усього заходу тривав продаж книг, тож можна було придбати видання грецьких колег (переважно написані англійською мовою).

Звичайно, зусиль самих лише філософів для організації заходів на кшталт цього недостатньо. Співорганізаторами та партнерами конгресу «Філософія Арістотеля», окрім Афінського національного університету, стали грецький парламент, міністерство освіти, Афінський національний технічний університет, адміністрація Аттики (адміністративний регіон Греції, до складу якого належить територія Афін), грецька телевізійна мережа ERT, а також муніципалітет Арістотеля. А серед спонсорів арістотелівського конгресу бачимо національний банк Греції та приватних осіб, котрі виявилися небайдужими до спадщини античного філософа. Важливо, що конгрес було проведено під егідою президента Греції Прокопуса Павлопулоса та президента Кіпру Ніколаса Анастасіадіса. Безпосередні організатори конгресу – грецьке філософське товариство, міжнародна асоціація грецької філософії, філософське товариство Кіпру, еллінський організаційний комітет. Як видно, згадані організації та особистості представляють різні сегменти Греції та Кіпру. Утім, їх об'єднання навколо постаті Арістотеля продемонструвало прагнення суспільства підтримувати філософію як соціально значущу справу. Добре було б, якби українські філософи також могли здійснювати такі проекти. Але для цього потрібна не лише їхня спроможність та кваліфікація (про це нам також іще треба подбати), але й бажання суспільства допомагати. Прикро, що Всеукраїнський філософський конгрес відбувся вже більше як 20 років тому – в 1995 році!

Повертаючись до організації проведення конгресу в Афінах 2016 року, варто згадати про його мистецькі заходи. Як і в давні часи, тут філософія йшла поруч із музикою, театром, співом, живописом. На офіційному відкритті, котре відбулося в Акрополі в Одеоні Ірода Аттичного, було представлено музичну виставу (композитор та диригент Е. Калканіс, поезія Я. Легліноса), присвячену прославленню Арістотеля. Відкриття конгресів у Акрополі справляє надзвичайне враження. Тут особливо відчуваєш, як минуле говорить про майбутнє. Межа між ними розчиняється в настрої причетності до величного. Велелюдність, мультикультуралізм учасників конгресу, чарівність липневого вечора створюють неповторну атмосферу, де синестезія почуттів перетворюється на ясність думки.

Серед інших мистецьких подій конгресу, присвячених постаті Арістотеля, були художні виставки «Захищаючи Арістотеля» та «Античний прохач – сучасний біженець», музично-театральні вистави Теодоріса

Переглянісі «Арістотель» та «Ангел мудрості». Як видно, Арістотелю не бракує мистецької уваги. Утім, символічно, що закриття конгресу, котре відбувалось у стінах школи філософії Афінського національного університету, супроводжувало фольклорне мистецтво. Народні традиційні пісні та танці у виконанні самодіяльних колективів фольклорного центру Полігірос захоплювали виявом людського щастя, пошуку шляхів до якого присвятив своє життя Арістотель.

Робота конгресу

Із роботою світового конгресу з філософії Арістотеля в Афінах можна ознайомитися з опублікованих матеріалів (World Congress, Programme, 2016; World Congress, Abstracts, 2016) та інформації, розміщеної на сайті конгресу¹. Крім того, чекають на видання статті учасників роботи конгресу. А тому ця стаття не претендує на всебічне охоплення змісту його роботи. Мета її написання – викласти власні враження, котрі, на мою думку, можуть викликати дискусію стосовно нашого філософського життя. На шпальтах «Філософії освіти» мені вже випадала нагода поділитися враженнями від таких заходів (Гомілко 2008; 2014). Сподіваюся, що читачі часопису відгукнуться та долучаться до обговорення. Ідеться не лише про змістовні дрейфи роботи філософської думки, але й про соціально-інституціональний бік філософського життя. В Україні саме він потребує суттєвого вдосконалення. Навряд чи українські філософи могли б розраховувати на те, що матеріали їхнього конгресу буде видано за підтримки парламенту, як це було зроблено для конгресу в Афінах. Грецькі філософи зуміли забезпечити продуктивну роботу конгресу, спираючись на власний досвід та інституційну розвиненість філософського життя.

Робота конгресу складалась із засідань пленарних сесій та спеціальних сесій, на яких виступали провідні знавці спадщини Арістотеля та гості конгресу, а також засідань тематичних сесій, круглих столів філософських товариств, де виступали учасники конгресу зі своїми доповідями. Варто зазначити, що спеціальні сесії, так само як і на світовому конгресі 2013 року, стали родзинками заходу. Адже проведення засідань у вечірній час під спів цикад у таких історичних місцях, як Пнікс, де відбувалися народні збори афінських громадян, та Лікей Арістотеля, де його філософія стала провідником античної освіти та науки, – це події, від яких захоплює дух. Ефект виробництва присутності античності тут спрацьовував якнайсильніше.

¹ <http://www.wcp2016.gr>

Щоб передати атмосферу конгресу, відзначу деякі виступи з пленарних засідань. Наприклад, Д. Моран (Dermot Moran), ірландський філософ, наразі голова FISP (Міжнародної федерації філософських товариств), відкрив пленарне засідання доповіддю «Філософія Арістотеля». Цей виступ було присвячено доведенню тези про те, що життя великого філософа та його думки складають єдине ціле – не випадково свою філософію він присвятив вивченню індивідів або окремих речей у їхній реальній даності, а не умоглядній достовірності. Доповідь було насичено цікавими маловідомими фактами з біографії Арістотеля.

Другу доповідь було присвячено темі освіти. Грецька дослідниця з університету Македонії В. Каравакоу (Vasiliki Karavakou) виголосила доповідь «Фронесіс та трансформативна освіта: спільний виклик моральній філософії та освітній теорії». Головною думкою виступу стало твердження про принципове значення практичного розуміння моральної освіти, котра може значно посилити свої теоретичні позиції за рахунок актуалізації Арістотелевого поняття фронесіс. Саме за допомоги останнього модерна моральна освіта може забезпечити індивідуальну автономію морального суб'єкта у вимірі його трансформації в рефлексивного мислителя та спроможного поціновувача з сильним характером особистості.

Освітнє значення поняття фронесіс полягає в його трансформативному ресурсі, котре в поєднанні з теорією трансформативної освіти Мезіроу обґрунтовує інший концепт – навчання впродовж життя. Для Арістотеля та Мезіроу моральна освіта не означає миттєвого схоплення вимог розуму та моралі. Стати моральним, відповідно до думки обох мислителів – античного та сучасного, – можна завдяки всеохопному освітньому процесу, котрий робить нашу моральну активність концептуально можливою, практично реальною та життєво значущою справою. Таким чином, на думку грецької дослідниці, долаються суперечності, що їх породжує класична парадигма моральної освіти. Спираючись на концепт автономії індивіда в його просвітницькій версії, модерна моральна освіта обмежує своє розуміння раціональності. Тоді як теорія трансформативної освіти потребує розширення меж та врзноманітнення останньої. Важливо, що на першому пленарному засіданні пролунала тема, котра є у фокусі українських філософів (див. Горбунова, 2013; 2015)¹.

На інших пленарних засіданнях говорилося про утилітарні елементи Нікомахової етики Арістотеля (Teodorus Tassions, Греція), про переосмислення його концепції справедливості в XXI столітті (Debika Saha, Індія), про зв'язок справедливості, жадібності та любові до себе в розу-

¹ Вперше в українській філософії освіти теорія трансформативного навчання Дж. Мезіроу була проаналізована в роботах Л. Горбунової (Див. Горбунова, 2013; Горбунова, 2015).

мінні Арістотеля (Marta Jimenez, США), про політику, економіку та філософію Арістотеля (Nicolau Theodorakis, Греція), про наше неправильне розуміння його політичної теорії індивіда (Christopher Vasilopoulos, США), про захист тези Арістотеля про відповідальність (Yasheng Shen, Китай) та про Арістотеля, природу й великий ланцюг буття (Robin Attfield, Великобританія).

Ще раз хочу повернутися до засідань спеціальних сесій. Захоплювали вони не лише видовищністю та значущістю місць їх проведення, але й виступами представників чинної та альтернативної грецької влади. Наприклад, у атмосфері простору зародження демократії на кам'янистих пагорбах Пнікеу виступив із доповіддю «Арістотель та Європа сьогодні» альтернативний міністр зовнішніх справ, професор Г. Катрогалос (Georg Katrogalos). На цій сесії також прозвучала доповідь дослідника з Великобританії К. Сандіса (Constantine Sandis) про теорію чеснот Арістотеля та партикуляризм у глобальну добу. На сесії, котра відбулась на місці Арістотелівського Лікею, філософ зі Швейцарії Г. Сіл (Gerhard Seel) прочитав доповідь на тему «Чому демократія? Відповідь Арістотеля в контрасті до модерності». Символічно, що саме тут звернувся до учасників конгресу з вітальним словом президент організаційного комітету, професор К. Бударіс (Konstantinos Boudoris). Та найбільше мене зворушив виступ незрячого экс-міністра внутрішніх справ, а нині міністра транспорту Греції П. Курумпліса (Panagiotis Kouroumplis). Так само, як й інші промовці на цій сесії, він говорив про потужний евристичний потенціал Арістотелевої думки для сучасності. Було видно, що в житті людини, котра втратила зір, але залишилася незламною, Арістотель став великим учителем.

Основна ж робота конгресу відбувалася на засіданнях численних секцій. Назву лише найцікавіші, як на мій погляд. Деякі з них мені вдалося відвідати, а на одній виступити та навіть один день головувати. На конгресі працювали такі секції: етика Арістотеля; політика Арістотеля; метафізика Арістотеля; онтологія Арістотеля; Арістотель та досократики; Арістотель та Платон; Арістотель та його послідовники; філософія біології Арістотеля; філософія свідомості та філософська психологія Арістотеля; Арістотель та модерність; Арістотель та його вплив на подальшу філософію (Візантія, Середньовіччя, Арабська філософія, модерна грецька etc.); філософія права та справедливості Арістотеля; філософія науки Арістотеля; епістемологія Арістотеля; поетика Арістотеля й філософія логосу та літератури; філософія Арістотеля та Арістотелівські студії (у шкільній та університетській освіті); концепція філософії Арістотеля; філософія дії Арістотеля; філософія людини Арістотеля; філософія природи Арістотеля; риторика Арістотеля та філософія комунікації; філософія мови Арістотеля; логіка Арістотеля та філософія логіки; мето-

дологія Арістотеля; філософія освіти Арістотеля; філософія Арістотеля арт-естетики, техно та технології. Мені ж випала нагода головувати на секції «Метафізика Арістотеля» та виступити на ній із доповіддю «Метафізична реабілітація тілесності у філософії Арістотеля».

Щоб показати масштаб конгресу та коло обговорюваної на ньому проблематики, згадаю тематику засідань філософських товариств та круглих столів. Їх було присвячено таким темам: з'ясування актуальності телеології Арістотеля (функціоналізму) та натуралізму як типів раціональності (тип біо-космології); вплив філософії Арістотеля на ісламську філософію; діалог західної філософії та ісламської філософії, вивчення Арістотеля на півдні Росії тощо. Загалом рівень обговорення питань був високим та професійним. Скажімо, на моїй секції практично всі учасники володіли давньогрецькою та іншими давніми мовами. Іноді філософські дискусії перетворювалися на лінгвістичні баталії. Утім, атмосфера порозуміння та дружби перемагала.

І насамкінець, укотре хотілося б зачепити проблему участі українських філософів у таких заходах. На цьому конгресі нас було небагато. Мені випало зустріти ентузіастів філософії з Маріуполя та колегу з Києва. На жаль, поїздки українських філософів нечасто мають підтримку з боку наукових чи то освітніх інституцій, не кажучи про спонсорів. Очевидно, що така подія, як світовий філософський конгрес, можлива тоді, коли філософія сприймається як важлива справа всього суспільства, коли виступити на засіданнях конгресу — честь для міністрів, а його програму фінансує парламент країни. Тоді настає час відповідальності українських філософів. Попри всі труднощі, вони намагаються зробити українську філософію частиною світової та ставитися до Арістотеля як до свого вчителя.

Висновки

Робота світового конгресу з філософії Арістотеля продемонструвала її потужний евристичний ресурс у багатьох галузях знань. У висновках хочу наголосити на тому, яким чином Арістотель учить нас розуміти освіту. Адже сприйняття великого філософа як учителя потребує зміни ставлення до неї. Тож поміркуймо з Арістотелем, як можна зробити освіту більш придатною до нинішніх реалій життя. Великий Стагірит був переконаний, що для досягнення щастя людина, окрім матеріальних умов, потребує якісної (говорячи сучасною мовою) освіти. На відміну від Платона, він вважав, що освіта має на меті не лише передати теоретичні знання, але й сформувати правильні (корисні для життя) звички. Важливо, що ключове завдання освіти Арістотель вбачав у вихованні гідного гро-

мадянина, котрий був би спроможним ухвалювати правильні рішення. Останнє, на його переконання, під силу такому індивіду, котрий здатен дбати не лише про себе, але й про інших. А тому гідному громадянину потрібні не лише істинні знання, але й правильні форми поведінки.

Показово, що тема освіти в філософії Арістотеля виявляє закоріненість трансцендентального мислення у практичних потребах життя. І то не тільки у прив'язаності до конкретних питань, але й у способі аргументації. Ідеться про звернення Арістотеля до емпіричної аргументації, коли філософське обґрунтування відштовхується не від абстрактної ідеї розуму, а від його конкретного раціонального спостереження. Його знамениті слова «все ж, мабуть, і краще, і належно задля порятунку істини відмовитися навіть від своїх близьких, особливо якщо ми філософи. Адже хоч і те, й інше дороге [нам], священний обов'язок (δσίον) – істину шанувати більше» [Арістотель, 2002: 1, 1096a4] пропонують розширити її пошук сферою практичного життя. Для Арістотеля освіта – це результат поєднання різних факторів і зовнішнього, і внутрішнього порядків. Бо лише раціональне усвідомлення блага не робить людину доброю. Для цього мають спрацювати ті чинники, котрі розширюють розум до рівня конкретної життєвої практики. Не випадково Арістотель говорить про *Scholé* та *Nous* як способи життя, завдяки яким можна отримати гідних громадян. Сподіваюся, що нинішнє повернення Арістотеля укріпить нашу віру у власний розум та його спроможність сприяти людям у досягненні щасливого життя.

Література:

1. Арістотель. Нікомахова етика / пер. В. Ставнюка. – К.: Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с. (білінгва).
2. Гомілко О. Глобальність світу та єдність думки: за матеріалами позачергового
3. світового філософського конгресу (Делі, Індія, 15–17 грудня, 2006) // *Філософія освіти*, 2008. – № 1-2. – С. 318–329.
4. Гомілко О. Про універсальний діалог // *Філософія освіти*, 2014. – № 1(14). – С. 25–34.
5. Гомілко О. XXIII Всесвітній філософський конгрес // *Філософська думка*. – 2013. – № 6. – С. 98–106.
6. Горбунова Л. Теорія трансформативного навчання: освіта для дорослих в умовах «плинної сучасності» / *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2013, № 2 (13). – С. 66-114.
7. Горбунова Л. С. *Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики*. – Суми: Університетська книга, 2015. – 710 с.
8. Макінтайр Е. Після чесноти. Дослідження з теорії моралі / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 436 с.
9. Рассел Б. *Філософський словарь разума материи и морали* / Пер. с англ. – К.: Port-Royal, 1996. – 368 с.

10. UNESCO //Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://en.unesco.org/celebrations/anniversaries/2016/all?page=1>
11. World Congress in Philosophy, The Philosophy of Aristotle. Programme, ВТЕ, – 2016. – 25 р.
12. World Congress in Philosophy, The Philosophy of Aristotle. Athens, 9–15 July 2016, ed. Konstantine Boudouris, ВТЕ, 2016. – 333 р.

Ольга Гомилко. Возвращение Аристотеля: мировой философский конгресс «Философия Аристотеля» (Афины, 9–15 июля 2016 г.)

Процесс утверждения постматериальных ценностей требует усиления позиций разума. Именно в это сложное и противоречивое время происходит возвращение Аристотеля. Он возвращается, чтобы научить человечество эффективно использовать ум в достижении достойной жизни. Возрождение интереса к философии Аристотеля означает восстановление его статуса как учителя и отказ от его восприятия как оппонента. Проведение мирового философского конгресса «Философия Аристотеля», который состоялся 9–15 июля 2016 г. в Греции, знаменует важный шаг в этом процессе. Данная статья не претендует на всестороннее освещение его работы. Она написана с целью поделиться личными впечатлениями, которые могут вызвать дискуссию о нашей философской жизни.

Ключевые слова: Аристотель, мировой конгресс, разум, рациональность, современность, философия.

Olga Gomilko. The return of Aristotle: The World Congress “Philosophy of Aristotle” (Athens, July 9–15, 2016)

The process of consolidation of post-material values requires strengthening of the position of human mind. Aristotle’s return is meant to teach humankind how to use the mind effectively in order to act properly for achieving a dignified life. The revival of interest in Aristotle’s philosophy restores his status as a teacher and renounces the perception of Aristotle as an opponent. The World Congress “Philosophy of Aristotle”, which took place on July 9–15, 2016 in Greece, marks an important step in this process. The coverage of the congress in this article is based on personal impressions, and it does not mean to present the overall content of the congress work. The purpose of the article is to provoke philosophical discussion about institutional issues of the Ukrainian philosophical life.

Keywords: Aristotle, World Congress, reason, rationality, modernity, philosophy.

Ольга Гомілко – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник відділу філософії культури, етики, естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ.

Olga Gomilko, prof. dr. hab., Leading Researcher (The National Academy of Sciences of Ukraine, H. Skovoroda Institute of Philosophy, Department of Philosophy of Culture, Ethics, Aesthetics.